

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ТИСЯЧНИЙ Дмитро Васильович

УДК 342.71:342.718 – 048.35 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ТА МОДЕРНІЗАЦІЯ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ
ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Міжрегіональній академії управління персоналом

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ВОЛОШИН Юрій Олександрович,
Національний авіаційний університет,
факультет міжнародних відносин, декан

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
БАТАНОВ Олександр Васильович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН
України, відділ конституційного права та місцевого
самоврядування, провідний науковий співробітник;

кандидат юридичних наук
ПАПАЯНІ Світлана Василівна,
Конституційний Суд України,
Управління комунікацій Конституційного Суду України та
міжнародного співробітництва, заступник керівника

Захист відбудеться « 2 » грудня 2020 року о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16 в Національному авіаційному університеті за адресою: 03680, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03680, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

Автореферат розіслано « 30 » жовтня 2020 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. Л. Юринець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна, проголосивши і поступово реалізуючи курс на міждержавну європейську та євроатлантичну інтеграцію, через механізм модернізації та реформування намагається привести конституційно-правові інститути до міжнародних стандартів – стандартів прав і свобод, відповідно до Європейської конвенції з прав людини, приділяючи при цьому особливу увагу вирішенню такого елементу конституційного статусу особи, як громадянство.

Найдавніший елемент правового статусу особи – громадянство – традиційно пов'язують із певним усталеним зв'язком між особою та територією (державою), що проявляється у взаємних правах та обов'язках. Протягом багатьох століть інститут громадянства постійно еволюціонував, пройшовши шлях від підданства як внутрішньодержавної категорії до універсального інституту міжнародного права з певними уніфікаційними ознаками, імплементація яких у конституційне право національних держав стала обов'язковою.

Водночас зміст і природа сучасного інституту громадянства, який під впливом міжнародно-правових стандартів сформувався після Другої світової війни, вже наприкінці XX – початку XXI століть у результаті глобалізаційних і міждержавних інтеграційних процесів набув певного оновлення та змін. Адже зміст конституційно-правової категорії громадянства набув ознак і функціональних властивостей, що виходять за рамки традиційного сприйняття. Передусім громадянство перестає сприйматися як виключний зв'язок із однією державою в його взаємних правах та обов'язках, і вже не ототожнюється монопольно з категорією суверенітету певної держави.

Враховуючи об'єктивні й усталені тенденції формування та розвитку інституту громадянства, існує необхідність наукового осмислення накопиченого теоретичного та методологічного знання про ці явища, а також осмислення реального досвіду законотворчого конституційно-правового регулювання організації та діяльності органів держави, визначення особливостей еволюційного розвитку правових норм, сильних і слабких сторін нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері громадянства, запозичення ефективних нормопроектних технологій, підходів і методик законодавчого забезпечення, застосування порівняльних підходів до аналізу законодавства у сфері громадянства, що надасть можливість виявити, конкретизувати й усунути прогалини вітчизняного законодавства, окреслити практичні концептуальні напрями його вдосконалення.

Разом з тим, наразі практично відсутні фундаментальні наукові дослідження в галузі конституційного права (на відміну від міжнародно-правових), стосовно дослідження формування та модернізації інституту громадянства, оновлення його характерних ознак, об'єктно-суб'єктного змісту й функцій під впливом стрімких глобальних світових та інтеграційних регіональних процесів. Саме такі обставини обумовлюють актуальність даного наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках затвердженої на кафедрі підтеми «Теоретико-правові засади становлення національного права України» науково-дослідної теми Міжрегіональної Академії управління персоналом: «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698).

Тема дисертації затверджена й уточнена вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протоколи, відповідно, від 23 грудня 2015 р. № 9 та від 25 квітня 2019 р. № 4).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в комплексному дослідженні сучасних особливостей конституційно-правового регулювання та формування інституту громадянства в умовах глобалізації.

Для досягнення цієї мети поставлено такі основні *завдання*:

- визначити поняття, основні ознаки та принципи громадянства в доктрині конституційного права;
- розкрити видову характеристику інституту громадянства, його історичні форми та суб'єктивно-об'єктивний зміст;
- дослідити особливості дотримання міжнародно-правових стандартів громадянства в праві ЄС і в законодавстві держав-членів ЄС;
- обґрунтувати доктринальні моделі механізму імплементації міжнародних стандартів у сфері громадянства в національне законодавство;
- визначити перспективи модернізації інституту громадянства в сучасному конституційному праві;
- розглянути проблеми функціонування інституту множинного громадянства та його забезпечення в рамках міжнародного права і національного права держав.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають і розвиваються в процесі формування та модернізації інституту громадянства в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є еволюція (формування та розвиток) громадянства як інституту конституційного права.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі методи обрано з урахуванням поставленої мети, сформульованих завдань, визначених об'єкта і предмета дослідження.

Методологічною основою дослідження став діалектичний метод, використання якого дозволило визначити місце, роль і вплив процесів глобалізації на формування та модернізацію інституту громадянства. За допомогою законів діалектики розглянуто сутність суспільних відносин, що складаються в суспільстві у сфері еволюції інституту громадянства, досліджено сучасний стан, охарактеризовано якісні характеристики, проаналізовано динаміку та зміни в часі, обґрунтовано можливі напрями розвитку на майбутнє (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2).

Задля найбільш повного розкриття об'єкта та предмета дослідження, вирішення його завдань, у роботі було застосовано систему загальнонаукових методів, яка включала в себе основні теоретичні методи наукового дослідження і до яких належали: аналіз і синтез (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1), індукція та дедукція (підрозділи 2.2, 3.2), абстрагування (підрозділи 1.2).

Широко використовувався історичний метод, який дозволив виявити генезис конституційно-правового регулювання інституту громадянства, виділити основні етапи і тенденції розвитку правового регулювання, дослідити процес створення правової основи конституційного статусу особи.

Метод термінологічного та дефінітивного аналізу дав можливість дослідити, уточнити і наповнити новим змістом мету, завдання, функції інституту громадянства в умовах глобалізації (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2).

За допомогою методу моделювання стало можливим дослідити перспективи та напрями нормативно-правового регулювання громадянства, множинного громадянства.

У дисертаційній роботі активно застосовувався порівняльно-правовий метод. Основне порівняння здійснювалося шляхом зіставлення механізмів конституційно-правового регулювання громадянства зарубіжних країн (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2).

Завдяки системному методу стало можливим дослідити систему органів державної влади, що вирішують питання, пов'язані з громадянством (підрозділ 3.1, 3.2).

Теоретичну основу роботи становлять дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців: у галузі порівняльного правознавства – У. Баглера, Х. Бехруза, Ю. Волошина, М. Дамірлі, Д. Лук'янова, О. Петришина, О. Погрібного, Є. Ромінського, М. Савчина, І. Ситара, Л. Тимченка, О. Тихомирова, Ю. Тихомирова та інших; у галузі конституційного права, адміністративного права та загальної теорії держави і права – Б. Авер'янова,

В. Антонова, О. Батанова, С. Гусарєва, Р. Каложного, Я. Кондратьєва, О. Копилєнка, В. Костицького, І. Куян, В. Лемака, О. Лотюк, С. Лихової, О. Марцєляк, Т. Подорожньої, Х. Приходька, Ю. Римарєнка, О. Совгирі, І. Сопілко, В. Сухоноса, Є. Черних, В. Чернолуцького, В. Шаповала, Ю. Шемшучєнка, А. Янчука та інших.

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять конституції, доктрини, концепції, закони, кодекси, укази президентів, постанови урядів, відомчі нормативно-правові акти зарубіжних держав. Під час порівняння із вітчизняним законодавством нормативну базу дослідження становили Конституція України, закони України, що регулюють інститут громадянства, інші чинні закони та підзаконні акти України.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є комплексним порівняльним дослідженням науково-прикладних проблем конституційно-правового регулювання інституту громадянства, його формування та модернізації в умовах глобалізаційних процесів. У результаті проведеного дослідження дисертантом особисто висунуто, сформульовано й запропоновано низку нових положень і висновків, що мають важливе теоретичне та практичне значення, а саме:

вперше:

- систематизовано та класифіковано фундаментальні конституційно-правові ознаки інституту громадянства, до яких віднесено такі: стійкий правовий зв'язок між особою та державою; взаємний характер юридичних прав і обов'язків між суб'єктами правовідносин громадянства; політичний зв'язок особи та держави; сталість політичного зв'язку між державою та особою, що припускає наявність потенційної можливості його розірвання;

- сформульовано концептуальне значення конституційно-правових принципів громадянства, які відбивають сутність і зміст інституту громадянства, є його вихідними засадами, діють безпосередньо, є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства, в яких відтворюється поведінка особи та обсяг її свободи, які становлять показник демократичності держави;

- запропоновано авторське дефінітивне визначення конституційно-правових принципів громадянства, під якими розуміються такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність і зміст громадянства, які діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх правовідносин у межах реалізації конституційно-правового інституту громадянства;

- доведено унікальну політико-правову природу громадянства ЄС як подвійного феномену в сучасних умовах європейської міждержавної

інтеграції, котрий концептуально втілює в собі особливу правову природу Європейського Союзу як міждержавного інтеграційного утворення *sui generis* та розглядається як характерна риса специфічної політико-правової природи Європейського Союзу;

- встановлено та розкрито практично-праксіологічні форми конституціоналізації міжнародно-правових норм щодо загальних засад інституту громадянства, а саме: 1) міжнародні договори закріплюють безпосередні права та обов'язки фізичних осіб, тобто вони адресовані саме індивідам (безпосереднє регулювання правових відносин); 2) міжнародні договори зобов'язують держави привести своє законодавство у відповідність до їхніх положень (уніфікація національного законодавства про громадянство, що здійснюється шляхом імплементації міжнародних договорів до національної правової системи);

- запропоновано комплексну конституційно-правову модель інституту позбавлення громадянства з визначенням відповідних критеріїв та юридичних підстав, до яких віднесено: добровільний вступ на службу в іноземне військово формування; вчинення дій, які серйозно зашкоджують життєво важливим інтересам держави; добровільне набуття іншого громадянства; вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну основ конституційного ладу України або створення загрози її національній безпеці; використання підроблених документів при поданні заяви;

удосконалено:

- доктринальне уявлення про громадянство як про іманентний галузевий інститут конституційного права;

- систему функціональних ознак конституційно-правового інституту громадянства;

- конституційно-правовий статус спеціально уповноваженого органу з питань громадянства в частині розширення його повноважень;

набуло подальшого розвитку:

- уявлення про онтологічну сутність політико-юридичного статусу особи як громадянина конкретної держави;

- теоретико-методологічні положення про принцип невтручання інтеграційного об'єднання в конституційне законодавство держав-членів ЄС у питаннях врегулювання інституту громадянства;

- конституційно-правова модель єдиного громадянства України, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові та методологічні положення, пропозиції,

висновки і рекомендації мають як теоретичне, так і прикладне значення у сфері конституційно-правового регулювання громадянства. Одержані автором результати можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки проблем порівняльного правознавства у сфері регулювання питань громадянства;

– у правотворчій роботі – для уточнення правових норм і винесення відповідних змін до чинного законодавства України та до проектів Законів України;

– у правозастосовній діяльності – для удосконалення правової регламентації діяльності глави держави, центральних органів державної влади, які вирішують питання громадянства України;

– у навчальному процесі – для навчально-методичних цілей у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, розроблення відповідних розділів підручників і навчальних посібників з курсів «Конституційне право: конституційно-правовий статус особи та громадянина», «Нормативно-правове забезпечення організації та діяльності органів державної влади з питань громадянства України».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії держави та права і конституційного права Міжрегіональної академії управління персоналом.

Теоретичні та практичні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі» (Одеса, 2020 р.), «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії та практики» (Київ, 2020 р.), «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (Маріуполь, 2018 р.), «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики» (Маріуполь, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли відображення в 6 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, 3 з яких надруковано у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща), а також у 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації відображає мету та завдання дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списків використаних джерел (279 найменувань на 29 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 241 сторінка, із них основного тексту 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обгрунтовується актуальність теми дисертації, ступінь розробки теми дисертаційного дослідження, визначаються мета й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукова новизна одержаних результатів, їх апробація; міститься інформація щодо публікацій, структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Характеристика інституту громадянства в конституційному праві й особливості набуття та припинення громадянства як основи правового статусу особи» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Поняття, основні ознаки та принципи громадянства в доктрині конституційного права»* зазначається, що першочергове значення принципів громадянства виявляється в тому, що вони: 1) відбивають сутність і зміст інституту громадянства; 2) є вихідними засадами; 3) діють безпосередньо; 4) є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства; 5) в них відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи; 6) є показником демократичності держави.

Виходячи з цього, принципи громадянства визначено як такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність і зміст громадянства, котрі діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх відносин громадянства.

Визнано, що громадянство як політико-правовий зв'язок особи і держави, в результаті якого між ними виникають взаємні права й обов'язки, є однією з основних ознак державного суверенітету, а саме – в суверенітеті окремої держави, своєю чергою, і міститься джерело існування та розвитку громадянства. Тому визначення та класифікація ознак і принципів інституту громадянства має вагоме значення як перший крок у пізнанні закономірностей усієї системи громадянства в цілому.

У підрозділі 1.2 *«Видова характеристика інституту громадянства: історичні форми та суб'єктивно-об'єктивний зміст»* показано, що парадигма громадянства не може функціонувати без урахування ознак транзитивності українського суспільства: трансформації соціальних інститутів, невідповідності реальним суспільним потребам; змін ідентичності індивіда; зростання його громадянської активності; активізації партисипативної демократії; трансформації ціннісної шкали, нормативного регулювання тощо.

Зазначено, що на сучасному етапі одночасно із ризиками глобалізації, яка зачіпає національну політичну систему та зовнішньополітичний апарат, з'являються проєкти антиглобалізму з правими і лівими програмами:

праві – прагнуть до зміцнення суверенітету і влади, ліві – відмовляються від майбутнього в державі, прагнучи до заміни її самоорганізованим суспільством. Проблеми громадянства ще можуть набувати свого адекватного вияву та реалізації в такому новому типі «базової демократії», як альтерглобалізм із його соціальним партнерством, соціальним захистом, соціальними державами і реальною демократією.

У підсумку констатується, що інститут громадянства є визначальним щодо розв'язання проблеми співвідношення автономії особи (як суб'єкта природних прав людини) з колективними інтересами. З огляду на це, найбільш поширеним у зарубіжній юридичній науці є визначення громадянства як особливого правового зв'язку між особою та державою, що породжує для цих суб'єктів правовідносин взаємні права й обов'язки. Застосування такого підходу, як видається, дозволяє більш повно визначити сутність і зміст інституту громадянства, його конститутивні (найбільш характерні) ознаки.

В юридичній літературі громадянство визначається як політична та правова належність особи до конкретної держави, а громадянин України – як особа, що набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Із наведеного визначення випливає, що громадянство являє собою особливий зв'язок між державою та особою, який базується на юридичному визнанні державою цієї особи своїм громадянином і набутих ним у зв'язку з цим прав і обов'язків. Від того, як будуть урегульовані в державі питання громадянства (питання взаємодії особи та держави) багато в чому залежать стабільність і безпека суспільства.

Розділ 2 «Проблеми імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері громадянства в національне законодавство держав і міждержавного інтеграційного об'єднання» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Особливості дотримання міжнародно-правових стандартів громадянства в праві ЄС та законодавстві держав-членів ЄС»* зазначається, що однією з особливостей розвитку та функціонування ЄС, що відрізняє від міжнародних організацій такий державно-територіальний устрій, як Союз, є наявність в ньому інституту єдиного громадянства. Так, відповідно до установчих договорів ЄС засновано на співтоваристві громадян, відносини Союзу з цими громадянами обумовлені взаємними правами й обов'язками та усталеними зв'язками, які громадяни підтримують зі своїми державами та які, своєю чергою, відрізняються від їх відносин із Союзом.

В процесі свого еволюційного розвитку першочергові завдання виключно економічної інтеграції, які ставилися перед Європейськими співтовариствами вугля та сталі, їх установчими договорами, призвели до того, що громадяни

держав-засновниць сприймалися в них як учасники «спільного ринку», або як працівники, котрі шукають в інших державах-членах роботу за наймом, або в якості осіб, котрі пропонують послуги або вчиняють підприємницьку діяльність.

Показано, що громадянство ЄС є унікальним подвійним феноменом, адже концептуально він втілює в собі особливу правову природу Європейського Союзу як міждержавного інтеграційного утворення *sui generis*, що одночасно поєднує в собі окремі риси держави та міжнародної міжурядової організації, а водночас і саме громадянство ЄС розглядається як характерна риса унікальної політико-правової природи Європейського Союзу.

Юридичною підставою виникнення громадянства ЄС є виникнення в особи громадянства держави-члена ЄС, але в джерелах права ЄС не регулюються питання громадянства, що обумовлено принципом невтручання інтеграційного об'єднання в конституційне законодавство держав-членів, яке можна було б інтерпретувати як обмеження їх державного суверенітету.

У підрозділі 2.2 «Доктринальні моделі механізму імплементації міжнародних стандартів у галузі громадянства в національне законодавство» визначено, що Україна, як і більшість цивілізованих держав світу, є учасницею низки міжнародних договорів у різних сферах життя суспільства, в тому числі і в галузі громадянства. Якщо ж говорити про форму впливу міжнародних стандартів у галузі громадянства на норми національного права в цій сфері, то вона залежить від прийнятої в кожній конкретній державі концепції співвідношення міжнародного та внутрішньодержавного права.

Окреслено декілька категорій таких осіб, права яких у сфері міграції порушуються в Україні. Саме ці категорії фактично формують прошарок латентних осіб без громадянства, що є недопустимим відповідно до міжнародних конвенцій про недопущення факту безгромадянства.

Перша категорія таких осіб – це колишні громадяни колишнього СРСР, які народилися на території країни, але за різних причин не турбувалися питанням отримання будь-яких документів, зокрема і паспорта громадянина України. Наприклад, вони не замінили свої радянські паспорти і, відповідно, не отримали нові паспорти України, тому що не знали всіх вимог законодавства щодо заміни паспортів, а здебільшого – не хотіли проходити складні адміністративні процедури тощо. Наразі ми маємо велику кількість громадян колишнього СРСР, які досі мають лише радянський паспорт, або взагалі – лише свідоцтво про народження, видане в радянський час. Друга і, ймовірно, найбільша категорія осіб – це також громадяни колишнього СРСР, але які народилися на території інших колишніх республік СРСР

і з різних причин переїхали в Україну, переважно в результаті розпаду СРСР. Проте якщо проблеми першої категорії осіб, незважаючи на певні складнощі, можуть бути вирішені в рамках чинного законодавства, шляхом удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення права на громадянство, то, на жаль, проблеми другої категорії не можуть бути вирішені без відповідних змін у законодавстві про громадянство, які могли б бути ухвалені в рамках міжнародного законодавства про уникнення фактів без громадянства.

Для найповнішої реалізації міжнародно-правових стандартів у галузі громадянства пропонується усунути зазначений недолік шляхом внесення доповнення до ст. 8 Закону України «Про громадянство України», згідно з яким поширити дію цієї статті на осіб, яким надано статус *закордонного українця*. При цьому слід зауважити, що доречно було б запровадити зміни, якими передбачити можливість подання клопотання про оформлення громадянства також для повнолітніх осіб, які народилися на території України після 24 серпня 1991 р., але не набули за народженням громадянства України та є особою без громадянства або іноземцем, щодо якого подано зобов'язання припинити іноземне громадянство.

Визначено, що внесення такого роду змін до нормативної системи адміністративно-правового механізму забезпечення права на громадянство сприятиме (в якості заходу забезпечення права на громадянство в частині розширення юридичних можливостей) практичній реалізації особою даного права.

Розділ 3 «Сучасні тенденції розвитку інституту громадянства в конституційному праві в умовах глобалізації» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Перспективи та напрями модернізації інституту громадянства в сучасному конституційному праві України та проблеми законодавчого оформлення» зазначається, що в умовах глобалізації, яка розглядається в науковій літературі як загальносвітовий процес уніфікації та інтеграції всіх сфер суспільного життя, з одночасними процесами відокремлення і фрагментації, концепція громадянства покликана підтримувати соціальний порядок та сприяти досягненню громадянської злагоди, необхідної для стабільного існування будь-якої життєздатності соціуму.

В сучасних глобалізаційних умовах громадянство постає як інститут конституційного права й одночасно як об'єкт міжнародного співробітництва. Більш того, внаслідок розмитості меж суверенності, новим суб'єктом глобальної взаємодії стають наднаціональні об'єднання, які формують

та впливають на існуючі політичні і соціальні інститути, включаючи конституційно-правовий інститут громадянства.

Підсумовується, що розвиток конституційно-правового інституту громадянства на сучасному етапі потребує вирішення таких концептуальних завдань: а) удосконалення законодавчого регулювання множинного громадянства; б) створення ефективного конституційно-правового механізму позбавлення особи громадянства України за поведінку, яка суттєво зашкоджує життєво важливим національним інтересам суспільства і держави.

У підрозділі 3.2 «Проблеми функціонування інституту множинного громадянства та його забезпечення в рамках міжнародного права і національного права держав» визначено, що світова глобалізація значно вплинула на збільшення випадків квазігромадянства. Права квазігромадян можуть включати: довгострокове або постійне забезпечення статусу проживання; захист від депортації (крім виняткових обставин); право працювати та шукати роботу; голосування на місцевих виборах; права на деякі соціальні виплати. У США легальні постійні резиденти або власники зеленої картки – це квазігромадяни, які можуть постійно жити та працювати в будь-якій точці країни; за певних умов вони можуть стати натуралізованими громадянами.

У Європі зростання квазігромадянства частково пов'язано з обмежувальною політикою натуралізації та зростаючою важливістю міжнародних стандартів щодо прав людини, які підписала більшість європейських держав.

У підсумку проведеного дослідження показано, що основний міжнародно-правовий засіб пом'якшення або недопущення ситуації подвійного громадянства або безгромадянства полягає в укладанні міждержавних двосторонніх договорів про громадянство.

ВИСНОВКИ

У висновках містяться найсуттєвіші та найважливіші результати дисертаційного дослідження, наводяться теоретичні узагальнення та нові підходи до розгляду проблематики формування й модернізації конституційно-правового інституту громадянства в умовах глобалізації; зокрема слід відзначити наступні положення:

1. Громадянство як правова категорія є іманентним галузевим інститутом конституційного права, оскільки норми про юридичний зміст громадянства структурно розташовані в основних конституційно-правових джерелах –

конституціях і спеціальних конституційних законах про громадянство. Загалом населення здебільшого визначається як сукупність індивідів, що проживають у певний час на території конкретної держави і підлягають її юрисдикції.

2. До фундаментальних конституційно-правових ознак інституту громадянства слід віднести: а) стійкий правовий зв'язок між особою та державою, що породжує стійкий зв'язок його суб'єктів між собою, який виражається у цілісному системному комплексі відповідних прав та обов'язків; б) взаємний характер юридичних прав і обов'язків між суб'єктами правовідносин громадянства: держава вправі вимагати від особи поваги і дотримання своїх законів, але водночас зобов'язана здійснювати захист цієї особи як на своїй території, так і за її межами; особа ж, зі свого боку, має право вимагати від держави забезпечення такого захисту, але водночас вона зобов'язана додержуватися її законів; в) політичний зв'язок особи та держави, адже наявний той або інший ступінь участі особи в управлінні справами держави і суспільства: участь у виборах, референдумах, сплата податків тощо; г) сталість політичного зв'язку між державою та особою, що припускає наявність потенційної можливості його розірвання (особа вправі вийти із громадянства на підставі свого волевиявлення та на підставах, передбачених законодавством).

3. Онтологічна сутність політико-юридичного статусу особи як громадянина конкретної держави полягає в участі індивіда у справах з управління суспільством і державою, в активному користуванні своїми правами і належному виконанні обов'язків, покладених на нього чинним законодавством.

4. Концептуальне значення принципів громадянства виявляється в тому, що вони: 1) відбивають сутність і зміст інституту громадянства; 2) є вихідними засадами; 3) діють безпосередньо; 4) є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства; 5) в них відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи; 6) є показником демократичності держави.

5. Конституційно-правові принципи громадянства можна визначити як такі його нормативні засади, за допомогою яких з'ясовуються сутність і зміст громадянства, які діють безпосередньо та становлять керівні положення правового регулювання всіх правовідносин у межах реалізації конституційно-правового інституту громадянства.

6. Комплексне конституційно-правове поняття громадянства повинно включати такі його функціональні ознаки: двосторонній взаємозв'язок із державою; функціонування зазначеного взаємозв'язку на правовій основі; стійку неперервність взаємозв'язку в просторі й часі; одночасно конституційний і міжгалузевий характер правовідносин; порівняно однорідний зміст регулювання суспільних відносин.

7. Громадянство ЄС є унікальним подвійним феноменом, адже концептуально втілює в собі особливу правову природу Європейського Союзу як міждержавного інтеграційного утворення *sui generis*, що одночасно поєднує окремі риси держави та міжнародної міждержавної організації, а водночас і саме громадянство ЄС розглядається як характерна риса унікальної політико-правової природи Європейського Союзу.

8. Юридичною підставою виникнення громадянства ЄС є виникнення в особи громадянства держави-члена ЄС, але в джерелах права ЄС не регулюються питання громадянства, що обумовлено принципом невтручання інтеграційного об'єднання в конституційне законодавство держав-членів, що можна було б інтерпретувати як обмеження їх державного суверенітету.

9. Конституційно-правова модель єдиного громадянства України виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

10. Чинне конституційне законодавство про громадянство України можна вважати інституціонально та структурно сформованим, але воно не дозволяє забезпечити належний рівень правової захищеності та реалізації конституційних прав і свобод громадян в Україні, беручи до уваги наявність численних прогалин і колізій у законодавстві, що в поєднанні з неоднозначною правозастосовною практикою призводить до непоодиноких випадків порушення прав громадян і осіб без громадянства.

11. Вдосконалення конституційно-правового механізму забезпечення права на громадянство в сучасних умовах конституційної модернізації та європейської міждержавної інтеграції повинно складатися з двох частин: а) вдосконалення нормативної системи у сфері конституційно-правового забезпечення права на громадянство; б) вдосконалення нормативної системи у сфері конституційно-правового забезпечення права на друге громадянство.

12. Конституціоналізація міжнародно-правових норм про загальні засади інституту громадянства проявляється у двох формах: 1) міжнародні договори закріплюють безпосередні права й обов'язки фізичних осіб, тобто вони адресовані безпосередньо індивідам (безпосереднє регулювання правових відносин); 2) міжнародні договори зобов'язують держави привести своє законодавство у відповідність до їхніх положень (уніфікація національного законодавства про громадянство, що здійснюється шляхом імплементації міжнародних договорів до національної правової системи).

13. Розвиток конституційно-правового інституту громадянства на сучасному етапі потребує вирішення таких концептуальних завдань: а) удосконалення законодавчого регулювання множинного громадянства; б) створення ефективного конституційно-правового механізму позбавлення особи громадянства України за поведінку, яка суттєво зашкоджує життєво важливим національним інтересам суспільства і держави.

14. Інститут позбавлення громадянства доцільно законодавчо унормувати як один із ключових механізмів недопущення до управління державними справами осіб, які: добровільно вступили на службу в іноземне військове формування; вчинили дії, які суттєво зашкоджують життєво важливим інтересам держави-учасниці; добровільно набули інше громадянство; вчинили дії, спрямовані на насильницьку зміну основ конституційного ладу України або створення загрози її національній безпеці; використовували при поданні заяви підроблені документи.

15. Доцільно включити до повноважень спеціально уповноваженого органу з питань громадянства ведення обліку осіб, які набули або припинили громадянство України, а до повноважень Міністерства закордонних справ, дипломатичних представництв і консульських установ – надання відомостей спеціально уповноваженому органу з питань громадянства для занесення їх до обліку осіб, які набули громадянства України або припинили громадянство України.

16. Основний міжнародно-правовий засіб пом'якшення або недопущення ситуації подвійного громадянства чи безгромадянства полягає в укладанні міждержавних двосторонніх договорів про громадянство.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України та періодичних наукових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз:

1. Тисячний Д. В. Міжнародно-правові аспекти інституту множинного громадянства в контексті конституційного та міжнародного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 49–53.

2. Тисячний Д. В. Європейські стандарти регулювання громадянства в праві ЄС. *Соціальне право*. 2019. № 4. С. 69–74.

3. Тисячний Д. В. Інститут громадянства в умовах глобалізації: концептуальні підходи та напрями модернізації. *Соціальне право*. 2020. № 1. С. 91–97.

4. Тисячний Д. В. Трансформація конституційно-правового інституту громадянства в умовах глобалізації. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*, 2019, Вип. 18, С. 111–116.

5. Тисячний Д. В. Інститут громадянства в умовах глобалізації: теоретико-методологічні підходи. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*, 2019, Вип. 17, С. 107–113.

6. Тисячний Д. В. Перспективи модернізації інституту громадянства в сучасному конституційному праві. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право*, 2020, Вип. 19, С. 110–115.

Матеріали наукових конференцій:

7. Тисячний Д. В. До питання визначення ознак громадянства в умовах глобалізаційних процесів. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі* : матер. Всеукр. наук. конфер. (Одеса, 10 квітня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 25–30.

8. Тисячний Д. В. Поняття та основні ознаки громадянства в доктрині конституційного права. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики* : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (22 квітня, Київ) / фак-т міжнар. відносин Нац. авіац. ун-ту ; за заг. ред Ю. О. Волошина. Київ, 2020. С. 308–313.

9. Тисячний Д. В. Множинне громадянство: визначення та конституційно-правове регулювання. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики* : зб. матер. VII Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспір. і молод. учених (Маріуполь, 29 березня 2018 р.) / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2018. С. 55–57.

10. Тисячний Д. В. Міжнародно-правові стандарти громадянства та їх імплементація до національного законодавства України. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики* : зб. матер. IX Міжнар. наук.-практ. конфер. студ., аспір. і молод. учених (Маріуполь 19 травня 2020 р.) / за заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь, 2020. С. 204–206.

АНОТАЦІЯ

Тисячний Д. В. Формування та модернізація інституту громадянства в умовах глобалізації: конституційно-правове та порівняльне дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2020.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню проблем формування та модернізації інституту громадянства в конституційно-правовому та порівняльному аспектах. Проаналізовано поняття, основні ознаки та принципи громадянства в сучасному конституційному праві. Визначено видову характеристику конституційно-правового інституту громадянства.

Піддано комплексному аналізу загальні засади імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері громадянства.

Досліджено теоретико-методологічні аспекти визначення поняття «множинне громадянство».

Доведено, що конституціоналізація міжнародно-правових норм про загальні засади інституту громадянства проявляється у двох формах: 1) міжнародні договори закріплюють безпосередні права та обов'язки фізичних осіб, тобто вони адресовані безпосередньо індивідам (безпосереднє регулювання правових відносин); 2) міжнародні договори зобов'язують держави привести своє законодавство у відповідність до їх положень (уніфікація національного законодавства про громадянство, що здійснюється шляхом імплементації міжнародних договорів до національної правової системи).

Підкреслено, що чинне конституційне законодавство про громадянство України можна вважати інституціонально та структурно сформованим, але воно не дозволяє забезпечити належний рівень правової захищеності та реалізації конституційних прав і свобод громадян в Україні, беручи до уваги наявність великої кількості прогалин та колізій у законодавстві, що у поєднанні з неоднозначною правозастосовною практикою призводить до непоодиноких випадків порушення прав громадян та осіб без громадянства..

Ключові слова: громадянство, конституціоналізм, множинне громадянство, європейська міждержавна інтеграція, конституційна модернізація.

АННОТАЦІЯ

Тисячний Д. В. Формирование и модернизация института гражданства в условиях глобализации: конституционно-правовое и сравнительное исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный авиационный университет. – Киев, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблем формирования и модернизации института гражданства в конституционно-правовом и сравнительном аспектах. Проанализированы понятие, основные признаки и принципы гражданства в современном конституционном праве. Определена видовая характеристика конституционно-правового института гражданства.

Подвергнуты комплексному анализу общие принципы имплементации международно-правовых стандартов в сфере гражданства.

Исследованы теоретико-методологические аспекты определения понятия «множественное гражданство».

Доказано, что конституционализация международно-правовых норм об общих принципах института гражданства проявляется в двух формах: 1) международные договоры закрепляют непосредственные права и обязанности физических лиц, то есть они адресованы непосредственно индивидам (непосредственное регулирование правовых отношений); 2) международные договоры обязывают государства привести свое законодательство в соответствие с их положениями (унификация национального законодательства о гражданстве, которое осуществляется путем имплементации международных договоров в национальную правовую систему).

Отмечается, что действующее конституционное законодательство о гражданстве Украины можно считать институционально и структурно сложившимся, но оно не позволяет обеспечить надлежащий уровень правовой защищенности и реализации конституционных прав и свобод граждан в Украине, учитывая наличие большого количества пробелов и коллизий в законодательстве, что в сочетании с неоднозначной правоприменительной практикой приводит к неоднократным случаям нарушения прав граждан и лиц без гражданства.

Ключевые слова: гражданство, конституционализм, множественное гражданство, европейская межгосударственная интеграция, конституционная модернизация.

ANNOTATION

Tysiachnyi D. V. Formation and modernization of the institution of citizenship in the context of globalization: constitutional law and comparative research. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Law in the specialty 12.00.02 – constitutional law; municipal law. National Aviation University. – Kiev, 2020.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the problems of formation and modernization of the institution of citizenship in the constitutional law and comparative aspects. The concept, main features and principles of citizenship in modern constitutional law are analyzed. The specific characteristics of the constitutional law institution of citizenship has been determined.

The theoretical and methodological aspects of the definition of the concept of «multiple citizenship» are investigated.

It is proved that citizenship as a legal category is an immanent branch institution of constitutional law, as the norms on the legal content of citizenship are structurally located in the main constitutional and legal sources – constitutions and special constitutional laws on citizenship. In general, a population is usually defined as a set of individuals who live at a certain time in a particular state and are subject to its jurisdiction.

A complex constitutional and legal concept of citizenship is defined, which includes such functional features as: bilateral relationship with the state; functioning of the specified interrelation on a legal basis; stable continuity of interconnection in space and time; both the constitutional and intersectoral nature of legal relations; relatively homogeneous content of the regulation of social relations.

It has been revealed that EU citizenship is a unique dual phenomenon, as it conceptually embodies the special legal nature of the European Union as an interstate integration entity *sui generis*, which simultaneously combines certain features of the state and an international intergovernmental organization, and at the same time the unique political and legal nature of the European Union.

It is determined that the improvement of the constitutional and legal mechanism for ensuring the right to citizenship in modern conditions of constitutional modernization and European interstate integration should consist of two parts: a) improvement of the regulatory system in the field of constitutional and legal provision of the right to citizenship; b) improvement of the regulatory system in the field of constitutional and legal support of the right to second citizenship.

It is proved that the constitutionalization of international law norms on the general principles of the institution of citizenship is manifested in two forms: 1) international treaties enshrine the direct rights and obligations of individuals, that is, they are addressed directly to individuals (direct regulation of legal relations); 2) international treaties oblige states to bring their legislation in line with their provisions (unification of national legislation on citizenship, which is carried out through the implementation of international treaties in the national legal system).

It is emphasized that the current constitutional legislation on citizenship of Ukraine can be considered institutionally and structurally, but it does not allow to ensure an adequate level of legal protection and implementation of constitutional rights and freedoms of citizens in Ukraine, given the large number of gaps and conflicts in the legislation. with ambiguous law enforcement practice leads to many cases of violation of the rights of citizens and stateless persons.

It is proved that the institute of deprivation of citizenship should be legally regulated as one of the key mechanisms of non-admission to the management of state affairs of persons who: voluntarily entered the service in a foreign military formation; have committed acts which seriously harm the vital interests of the State party; voluntarily acquired another citizenship; committed actions aimed at forcible change of the foundations of the constitutional order of Ukraine or creation of a threat to its national security; use of forged documents when submitting an application.

Key words: citizenship, constitutionalism, multiple citizenship, European interstate integration, constitutional modernization.

Підписано до друку 29.10.2020.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2010-20.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com